

Ware en valse profetie

M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Jeremia – Klaagliederen*. Studiebijbel Oude Testament, deel 10. Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2013. Excurs 2, 'Ware en valse profetie', pp. 849-858.

1. Inleiding

Het onderwerp 'ware en valse profetie' heeft een bijzondere plaats in het boek Jeremia.¹ De profeet Jeremia ontvangt boodschappen van God en geeft deze door. Er zijn echter ook andere profeten met soms tegenovergestelde boodschappen. Wie heeft gelijk als zij allen de titel 'profeet' gebruiken en claimen dat de HERE, de God van Israël, door hen spreekt? De Septuaginta vertaalt voor de duidelijkheid soms met 'pseudo-profeet', maar de Hebreeuwse tekst geeft dit onderscheid niet, en voor de hoorders van toen moet het zeer verwarrend zijn geweest.

Met name in Jer.21-29 gaat het om ware tegenover valse profetie, maar ook elders komt dit thema aan de orde (Jer.2:26; 14:14-16; 20:6). Het onderscheid tussen de verschillende soorten profeten, dat ook in andere Bijbelboeken voorkomt,² bereikt in het boek Jeremia een climax, omdat de betreffende profeten direct tegenover elkaar komen te staan.³ Achteraf blijkt wie gelijk had in de duiding van de eigen tijd en in het voorzeggen van de toekomst, maar voordat Jeremia's profetieën over de val van Jeruzalem en de ballingschap uitkwamen, werd de boodschap van deze profeet door velen verworpen.

In deze excurs gaan we eerst in op profeten in het algemeen om daarna te bezien hoe in hun eigen tijd en later profeten beoordeeld werden. Wie heeft echt Gods stem gehoord?

In dit artikel komen aan de orde:

1. Inleiding
2. Profeten in Israël
3. Profeten buiten Israël
4. Ware en valse profetie
5. Het onderscheiden van ware en valse profetie
6. Moderne opvattingen over ware en valse profetie
7. Profetie in het NT en in de vroege kerk
8. Enige lijnen naar onze tijd

2. Profeten in Israël

Hoewel de woorden 'profeet' en 'profeteren' al eerder voorkomen in de Pentateuch,⁴ wordt het functioneren van een profeet pas in het boek Deuteronomium aan de orde gesteld. In Deut.13 staat dat een profeet of iemand die dromen heeft, een teken of een wonder kan aankondigen dat ook komt. Als een dergelijke persoon tevens aanspoort om andere goden te gaan dienen, is het uitkomen van de profetie of de droom een onvoldoende criterium om positief te zijn over de spreker. Dergelijke verleiders moeten gedood worden, omdat zij afvalligheid van de God van Israël stimuleren (13:2-6[V1-5]).

¹ Vgl. Inl. art. 2 'Opbouw Jeremia', par. 6.5.c en Inl. Art. 4 'Boodschap Jeremia', par. 2 en 4.

² O.a. Jes.3:2; 28:7; Eze.13; 22:25-28; Mi.2:6-3:12; Zach.13:2-4.

³ Overigens gebeurt dit ook in 1Kon.22.

⁴ Abraham wordt een profeet genoemd (Gen.20:7), Aäron is tot profeet voor Mozes (Ex.7:1), Mirjam wordt een profetes genoemd (Ex.15:20), zeventig oudsten profeteren (Num.11:25-29).

In Deut.16-18 fungeren de profeten als gezagsdragers naast de rechters, de priesters en de koning. Israël mag geen waarzeggers⁵ hebben. In plaats daarvan krijgt het volk profeten die Gods woorden spreken (18:9-22).⁶ Hier komt ook de mogelijkheid naar voren dat profeten met hun eigen woorden komen in de naam van de God van Israël of in de naam van andere goden. Israël mag niet naar zulke sprekers luisteren, maar moet hen doden. Als profeten ‘in overmoed’ hun eigen woorden spreken, maar daarbij toch de naam van de HERE gebruiken, is het uiteraard lastig om een goed oordeel te vellen over de spreker. In ieder geval is één criterium van belang: komen de woorden uit of niet? (vs.22).

In het boek Richteren is Debora een profetes (Ri.4:4)⁷ en er is ook nog een naamloze profeet (6:8). Vanaf de tijd van het boek Samuël komen we meer profeten tegen.⁸ De jonge leviet Samuël ontvangt een roeping om profeet te worden.⁹ De HERE zorgt ervoor dat geen van de profetische woorden ‘ter aarde vallen’, en laat dus de aankondigingen uitkomen – een criterium dat in Deuteronomium genoemd is. Daardoor komt Israël tot de erkenning dat Samuël aangesteld is tot profeet van de HERE (1Sam.3:19-21). Blijkbaar sprak God direct tot hem en dat blijkt ook uit latere geschiedenissen (8:7-9,22; 9:15-17; 15:10-11; 16:1-3). Wanneer Saul tot koning gezalfd wordt, vertoont hij tijdelijk gedrag dat overeenstemt met een groep musicerende profeten. Dat roept de vraag op: ‘Is Saul ook onder de profeten?’ (10:1-13).

Samuël zalfde later David tot koning (16:13). David kreeg ook te maken met de profeten Gad (22:5; 2Sam.24:11) en Natan (2Sam.7 en 12). Wij zijn niet volledig geïnformeerd over de profeten in de tijd van de koningen, maar opvallend genoeg wordt er geen enkele profeet genoemd in de tijd van Salomo, behalve Achia, die aan Jerobeam de scheuring van het rijk aankondigt (1Kon.11:29-32).

Deze Jerobeam stelt in Dan en Betel een eigen tempeldienst in en naar aanleiding daarvan komt een jonge ‘man Gods’ een onheilsboodschap brengen. Dan volgt een geschiedenis die voor ons verwarrend is en die laat zien hoe moeilijk het is om een echte van een onechte profeet te onderscheiden (1Kon.13). Een oude profeet in Betel hoort wat de jonge profeet heeft gedaan en hij misleidt hem door een maaltijd aan te bieden, terwijl dit niet mocht. De oude profeet beroept zich echter ook op een openbaring (vs.18). Eenmaal aan tafel profeteert de oude man dat zijn jongere collega zal sterven. Wanneer dit korte tijd later gebeurt, begraaft hij hem. Daarbij zegt hij tegen zijn zoons dat het woord van God dat door de jonge profeet gesproken is, ongetwijfeld uit zal komen. De oude profeet kan in het verleden echt Gods woorden doorgegeven hebben, maar in dit geval misleidt hij een ander met een valse profetie en is hij schuldig aan diens dood.

Later krijgt koning Achab Elia tegenover zich en zijn zoon Joram de profeet Elisa. Deze en andere profeten traden op tegenover koningen in een bepaalde tijd. In de beschrijvingen valt op dat ze een persoonlijke roeping ontvingen van de HERE zelf. Hun geslachtsregister is niet bepalend zoals dat wel bij de priesters en de levieten en bij het koningshuis van David het

⁵ Voor enige voorbeelden, zie Eze.21:26[V21]. Zie verder de uitleg van Deut.18:9-14. Stökl, 10, onderscheidt ‘technische voorzeggers’, die dromen van anderen en voortekens interpreteren, en ‘intuïtieve voorzeggers’ die hun eigen dromen en profetieën als boodschap doorgeven.

⁶ Andere volken kenden het fenomeen profeten ook – denk aan de grote groepen Baäl- en Asjeraprofeten (1Kon.18:19). Het waren met name profeten die aan het hof van de koning dienden en hem doorgaans gerust stelden. Ze fungeerden niet als kritisch instituut tegenover het koningshuis en de samenleving zoals in Israël het geval was. Zie *SBOT* 4, Excurs 10, ‘Profeten en wonderen’, par. 2.2.

⁷ Ook op andere plaatsen in het OT is sprake van profetessen, bijv. Mirjam in Ex.15:20 en Chulda in 2Kon.2:14-20.

⁸ Zie *SBOT* 4, Excurs 10, ‘Profeten en wonderen’, par. 2.3.

⁹ Voor de argumentatie dat Samuël een leviet was, zie uitleg 1Sam.1:1.

geval was. De boodschap van deze profeten was steeds specifiek gericht op een bepaalde situatie en zij hebben geen geschriften nagelaten. Deze profeten waren – voor zover bekend – niet vast aan het koninklijk hof verbonden.

Er zijn veel meer profeten geweest dan die ons bij name bekend zijn. Zo staat er in 1Kon.18 dat Izebel al de profeten van de HERE had laten vermoorden. Daar blijkt ook dat de hoveling Obadja honderd profeten voor Izebel verborgen hield. Al deze profeten zijn ons onbekend, maar ze waren profeten van de HERE. In hetzelfde hoofdstuk wordt ook gesproken over vierhonderdvijftig profeten van de Baäl en over nog vierhonderd profeten van Asjera. In die tijd waren er zogenaamde profetenscholen (1Sam.10; 2Kon.2). De ‘profetenzonen’ waren waarschijnlijk leerlingen van een profeet (1Kon.20:35; 2Kon.9:1-10). Ze worden voornamelijk in verband gebracht met de profeet Elisa; het is daarom de vraag of dit instituut altijd heeft bestaan.¹⁰

Vanaf de 8^e eeuw v.Chr. komen we de zogenaamde ‘Schriftprofeten’ tegen, zo genoemd omdat hun geschriften bewaard zijn gebleven in het OT. Zij treden op in crisistijden. Het godsdienstige en morele verval was toen al ver gevorderd, met af en toe een opleving in het zuidelijke rijk (o.a. onder Hizkia en Josia). Hun boodschap gaat het hele volk aan (inclusief de priesters, de valse profeten en het koningshuis) en heeft betrekking op de nabije en verdere toekomst. De Schriftprofeten spraken over onheil vanwege de zonde van het volk en over heil vanwege de trouw van God.

In evaluaties van het gedrag van Israël komt meermalen naar voren dat God profeten stuurde, maar dat het volk niet luisterde (2Kon.17:13,23; 2Kr.36:12,15,16).

De door God gezonden profeten vertegenwoordigden zijn stem. Hieruit blijkt de bemoeienis van de HERE met zijn volk, maar ook met de rest van de wereld. Profeten riepen terug tot de Wet van Mozes, maar hebben ook veel nieuwe dingen geopenbaard. Denk onder andere aan alle profetieën over de komst van de Messias en het messiaanse Rijk (o.a. Jes.9, 11, 32, 42, 53; Jer.23:5-6; Eze.34:20-31), verder dat de Messias ook een licht voor de volken zou zijn en dat zij aan wie het niet verkondigd was, de heidenen, de boodschap zullen verstaan (o.a. Jes.49, 55, 65). De profeten spraken ook over ‘het laatste der dagen’, met name over het oordeel over de volken en het herstel van Israël (o.a. Jes.60-62; Jer.31; Eze.28:25-26; 36-39).

3. Profeten buiten Israël

De volken buiten Israël kenden ook profeten. De profeten van Baäl en Asjera worden in het Oude Testament genoemd (1Kon.18:19). Bekend zijn de Mari-brieven uit de 18^e eeuw v.Chr. waarin veel woorden van profeten en profetessen zijn opgenomen.¹¹ Het taalgebruik lijkt in veel opzichten op dat van de profeten in Israël: in de naam van een godheid worden boodschappen doorgegeven. In de archieven van Esarhaddon en Assurbanipal (Neo-Assyrië), uit dezelfde tijd als Jesaja en Micha, zijn ook profetieën als godsspraken voor de koningen gevonden. Terwijl de profeten in Israël het volk en het koningshuis vaak opriepen om zich te bekeren en terug te keren naar de naleving van Gods verbond en geboden, bevestigden heidense profeten hun vorsten doorgaans in hun status quo en beloofden zij hun overwinning of bevrijding.¹² Er zijn overigens wel enkele voorbeelden bekend van kritische profetieën ten

¹⁰ Zie *SBOT* 4, Excurs 10, ‘Profeten en wonderen’, par. 2.5.

¹¹ Zie het werk van Nissinen. Vgl. Kitchen, 384.

¹² De profeten in Israël beloofden soms ook wel overwinningen, maar lang niet altijd. Kitchen, 384,389.

opzichte van koningen buiten Israël, waarbij het belang van de samenleving hoger stond dan dat van de koning.¹³

Ook het fenomeen voorzeggende profetie kwam in Egypte reeds in het begin van het tweede millennium v.Chr. voor.¹⁴ Die profeten lieten echter geen boeken na, zoals in Israël soms het geval was.

Terwijl veel geleerden uitgaan van een lange periode van mondelinge overlevering en bewerking van profetieën voor en na de schriftelijke vastlegging, zijn er steeds meer aanwijzingen voor een nauwe band tussen profetie en schriftelijke vastlegging. Inmiddels zijn er ongeveer 150 teksten bekend van min of meer profetische activiteiten in Ur, Mari, Babel, Eshnunna, Byblos, Hatti, Ugarit, Emar, Assyrië, Amman, Hamat, Deir ‘Alla en Egypte, uit de periode van het late derde millennium tot de derde eeuw v.Chr.¹⁵ Het valt op dat de profetieën meermalen binnen enkele dagen op schrift werden gesteld,¹⁶ en zorgvuldig werden overgeschreven door deskundige schrijvers. De profetieën werden ook in grotere verzamelingen opgenomen, onder andere om later te kunnen controleren of de woorden uitkwamen.¹⁷ Er zijn aanwijzingen dat schrijvers epische en mythische literatuur in de loop der tijden inhoudelijk konden aanpassen (teksten als Gilgamesj en Enuma Elish), maar dat is niet aantoonbaar bij profetische teksten.¹⁸ Tevens was het auteurschap bij veel genres onbelangrijk, maar de profetische teksten vormden een uitzondering. Hier was het belangrijk wie de profetie uitgesproken had.¹⁹

4. Ware en valse profeten

In het boek Deuteronomium wordt de mogelijkheid onderkend dat er profeten optreden met een eigen of een verkeerde boodschap. Een spannende confrontatie staat beschreven in 1Kon.22. Koning Achab wil ten strijde trekken tegen Ramot in Gilead, dat veroverd was door de Arameeërs, en raadpleegt daarvoor ongeveer vierhonderd profeten. Deze profeten, vermoedelijk verbonden aan het hof, verkondigen dat de koning de strijd zal winnen. Koning Josafat informeert of er nog een profeet van de HERE is. Dat blijkt Micha, de zoon van Jimla, te zijn. Hij staat erom bekend niets goeds over Achab te profeteren (vs.8). Een dienaar adviseert de profeet mee te doen met de meerderheid, maar Micha profeteert dat Achab zal sterven (vs.14-17). Hij stelt duidelijk dat er een leugengeest in de andere profeten werkt (vs.19-23).

De profeet Sidkia, een profeet die zelfs symbolische horens had gemaakt, stelt de fundamentele vraag aan zijn tegenstander: ‘Hoe zou de Geest van de HERE van mij geweken zijn om tot u te spreken?’ (vs.11,24). Micha antwoordt met een dubbele verwijzing naar de uitkomst: uit het lot van Sidkia en Achab zal binnenkort blijken wie gelijk heeft (vs.25-28). Uit deze geschiedenis blijkt dat profeten zich beroepen op inspiratie (vgl. Jer.23:25), maar dat valse profeten misleiden kunnen zijn: in dit geval geven ze niet slechts gewenste antwoorden, maar zijn ze zelf ook diep overtuigd van de waarheid ervan.

¹³ Vgl. de beide publicaties van Nissinen.

¹⁴ Kitchen, 384.

¹⁵ Aldus de telling van Hilber. Voor een bespreking per cultuur, om de onderlinge verscheidenheid tot zijn recht te laten komen, zie het werk van Stökl.

¹⁶ Bij Jeremia lijkt er een langere periode geweest te zijn, omdat we pas in het vierde jaar van koning Jojakim vernemen van het opschrijven van profetieën (Jer.36).

¹⁷ Vgl. ook *SBOT* 9, Inl. art. 2 ‘Ontstaan Jesaja’, par. 6.1 (slot).

¹⁸ De vormgeving en de volgorde van de profetieën konden wel aangepast worden, zoals blijkt uit de verhouding van MT en LXX. Zie hiervoor Inl. art. 3 ‘Tekstgeschiedenis Jeremia’.

¹⁹ Hilber, 241.

Het probleem van de valse profeten doet zich vooral voor in de decennia voorafgaand aan de verwoesting van de tempel en Jeruzalem. Volgens Klaagliederen waren zij medeverantwoordelijk voor de uiteindelijke val van Juda, omdat zij verzuimden de zonde aan de kaak te stellen en op te roepen tot bekering, zodat het onheil afgewend zou worden (Klaagl.2:14; 4:13). Het volk werd misleid door hun leugens.²⁰ In die tijd stond Jeremia als ware profeet van de HERE tegenover de valse profeten, waarvan er enkele bij name genoemd worden, zoals Chananja (Jer.28) en Semaja (Jer.29). Naast Jeremia worden nog meer ware profeten van God vermeld: Micha uit Moreset (26:18) en Uria (26:20).

De valse profeten spraken meestal gewenste woorden en waren verbonden met het establishment, vooral het koningshuis. Ze vormden geen ‘tegenover’, zoals Jeremia en de meeste profeten in het OT. Ze waren geliefd bij het volk en het koningshuis, omdat ze vrede en voorspoed verkondigden. Waarschijnlijk werden ze voor hun woorden betaald, mogelijk in natura (zie Mi.2:11; 3:5). Ze spraken de koning en het volk naar de mond (vgl. 1Kon.22:13). Zo zou de ballingschap bijvoorbeeld slechts twee jaar duren volgens Chananja, maar Jeremia had geprofeteerd dat het zeventig jaar zou zijn (Jer.25:12; 28:1-3). Jeremia was echter door de HERE zelf geroepen om boodschappen aan het koningshuis, het volk en de volken te brengen (Jer.1:4-19). Ook hier blijkt het belangrijke criterium van de voorzegging en de uitkomst weer aan de orde. Komen koning Jechonia en de tempelschatten binnen twee jaar weer terug, of niet? En aan het slot van het hoofdstuk kondigt Jeremia de spoedige dood van Chananja aan, wat ook uitkomt (28:16-17).

Het onderscheid tussen een ware en een valse profeet komt ook meermalen tot uiting in het verschil tussen een geroepen profeet die ten dienste van de HERE staat versus een beroepsprofeet²¹ die in dienst van het volk en het koningshuis staat. De eerste categorie spreekt de woorden van de HERE, terwijl de tweede categorie woorden (van bedrog) kan spreken die uit zijn eigen hart en overwegingen voortkomen (23:16,26; Eze.13:1-2). Mogelijk waren Natan en Gad in de tijd van David ook verbonden aan het hof, en de tegenstelling hoeft niet in de aanstelling zelf te zitten. In later tijd valt dit verschil echter wel op. Valse profetie werkt volgens het principe dat in Jes.24:2 genoemd wordt ‘Zo het volk, zo de priester; zo het volk, zo de koning’ (vgl. Jes.30:10). Vergelijk het spreekwoord: ‘Wiens brood men eet, diens woord men spreekt’. Een ware profeet diende onafhankelijk te zijn van het volk en de macht, of hij nu wel of niet aan het hof verbonden is.

Ten aanzien van de theologie van beide groepen profeten geldt dat de valse profeten hun boodschap lieten bepalen door een eenzijdig hanteren van de verbondsbeloften.²² Zij stelden hun vertrouwen op de bestendigheid van de stad Jeruzalem en de tempel, en zij zagen het koningshuis als bewijs van Gods trouw.²³ Tot op zekere hoogte was dit terecht (2Sam.7; Ps.89), maar niet ongeacht het handelen van het volk. Er was onder de politieke en religieuze elite in Israël een optimistische houding tegenover de tempel en Sion.²⁴ Daarom werden de leiders zo boos toen Jeremia profeteerde dat de stad en de tempel verwoest zouden worden (Jer.26:31) en werd hij als verrader beschouwd (37:13; 38:4; 43:1-2). De valse profeten

²⁰ Zie Eze.13:19; Jer.6:14; 8:11; 23:17; Mi.2:7; 3:5-8,11.

²¹ Profeten als Elia, Elisa en Jeremia en Amos oefenden hun bediening – voor zover bekend – fulltime uit, maar ze waren onafhankelijk van het volk en het koningshuis. De ‘beroepsprofeten’ oefenden hun bediening in feite als (betaald) beroep uit. Vgl. Am.7:10-17.

²² Verhoef, 1078. Zie Mi.3:11; Jer.23:16-17,25,28; 28:1-4,11; Eze.13:10,16.

²³ Manahan, 93-95.

²⁴ Hibbard, 351.

hielden er een verbondstheologie op na die geen rekening hield met de voorwaarden van het verbond, namelijk een leven volgens de geboden van de HERE.²⁵

De ware profeten vroegen daarentegen ook aandacht voor de verbreking van het verbond van de zijde van het volk door de zonden, ongerechtigheid, afgoderij en goddeloosheid.²⁶ In het verbond stonden immers ook bepalingen wat er zou gebeuren wanneer het volk ontrouw werd (Lev.26; Deut.28). Het wetboek moest naast de ark van het verbond als getuige gelegd worden (Deut.31:26). Wanneer het volk zich niet zou houden aan het verbond, zou het allerlei straffen ontvangen, zoals pest, honger en wegvoering (zie Deut.28). Deze kant van het verbond lieten de valse profeten geheel terzijde liggen. De profeet Jeremia komt juist met deze boodschap vanwege de verbreking van het verbond door het volk.²⁷ Hij bekritiseert in Jer.21-29 het blindelings vertrouwen op de verwachtingen rond David en Sion. Daarom kan het volk geen zekerheden meer ontlenen aan de koninklijke dynastie van David en aan de offerdienst in de tempel.

De HERE heeft de profeet Jeremia op nog jonge leeftijd geroepen tot de taak van profeet. Hij maakte hem ook bekwaam tot zijn taak door het aanroeren van de mond (Jer.1:4-9). Jeremia plaatste zichzelf in de traditie van de (ware) profeten die het volk opgeroepen hebben tot bekering (25:3-7; 28:8). Hij preekte oordeel wanneer de Israëlieten zich niet zouden bekeren, maar kondigde ook heil aan voor de rest die behouden zou worden. Hij is daarmee een profeet van onheil en heil, van oordeel (zeventig jaar ballingschap) en van hoop (terugkeer van de rest en het nieuwe verbond).

5. Het onderscheiden van ware en valse profetie

Voor de moderne lezer van het boek Jeremia zijn ware en valse profeten duidelijk verschillend in de gegeven beschrijvingen, maar voor de tijdgenoten moeten ze vaak moeilijk te onderscheiden zijn geweest (14:15; 23:25,31; 27:15; 29:8-9,21). Beide partijen spraken in de naam van de HERE, de God van Israël, gebruikten symbolische handelingen en spraken over toekomstig heil. De toehoorders van de woordenstrijd tussen Jeremia en Chananja werden mogelijk bemoedigd door het optimistische geloofsvertrouwen van Chananja. Het criterium van het al dan niet in vervulling gaan van een profetie kon in dit geval pas na twee jaar gehanteerd worden.

In de MT wordt voor ware en valse profeten hetzelfde woord gebruikt, terwijl de Septuagint meermalen het woord 'pseudoprophetos' gebruikt voor de valse profeten, negen van de tien keer in het boek Jeremia (o.a. voor Chananja).²⁸ Kennelijk wilden de vertalers voorkomen dat er verwarring zou kunnen ontstaan.

De klassieke criteria voor het onderscheiden van ware van valse profetie vinden we in het boek Deuteronomium:

- Iemand die afval van de HERE leert, is een valse profeet (Deut.13:1-5).
- Als iemand iets profeteert wat niet uitkomt, is hij een valse profeet (Deut.18).²⁹

Aan de hand van het boek Jeremia en andere profetische boeken kunnen de volgende tien kenmerken van valse profeten toegevoegd worden:

²⁵ Thompson, 7; Epp-Tiessen, 203.

²⁶ Zie Jer.6:13; 11:1-10; 17:19-23; 26:13; 43:4,7.

²⁷ Thompson, 8.

²⁸ Het betreft Jer.6:13; 26:7,8,11,16; 27:9; 28:1; 29:1,8; Zach.13:2. Manahan, 77-78; Breneman, 2012, 783.

²⁹ Het toetsen van profetie op basis van vervulling heeft wellicht ook in Mari (19e eeuw v.Chr.) en Ninevé (9e eeuw v.Chr.) plaatsgevonden, omdat de profetieën opgeschreven werden op kleitabletten die in koninklijke archieven bewaard werden (Kitchen, 386,391-392).

- Ze zijn niet door de HERE geroepen en gezonden (Jer.14:15; 23:21).
- Ze spreken woorden die het volk, de priesters en het koningshuis welgevallig zijn; ze hebben nooit een confronterende (onheils)boodschap (vgl. de houding in Jer.5:31; 27:9; 32:31-35; Jes.30:10-11). Dit geldt in bijzonder de hofprofeten (1Kon.22).
- Ze roepen niet op tot bekering, maar stijven de zondaren in hun verkeerde gedrag (Jer.23:14,17,22).
- Ze hebben een verkeerde levenswandel en tonen immoreel en goddeloos gedrag (Jes.28:7; Jer.23:11,14; 29:23).
- Ze zijn altijd optimistisch en nooit pessimistisch over de toekomst. De ballingschap zou bijvoorbeeld slechts twee jaar duren volgens Chananja (Jer.28:2-3).
- Ze spreken altijd over vrede (Jer.6:14; 8:11; 14:13; 23:17; 27; Eze.13:10,16; Mi.3:5).
- Ze spreken woorden die niet in overeenstemming zijn met de Thora en de woorden van de eerdere ware profeten. Consistentie met de Thora (Jes.8:19-20; Jer.6:16) en eerdere profetie (Jer.23:17; 25:4; 26:5,18; 28:8) kenmerkt de ware profeten.
- Ze spreken leugens en bedrog die uit hun eigen hart voortkomen (Jer.20:6; 23:25-26, 32; 27:10,14,16; 28:15). Ze misbruiken de naam van de HERE en spreken in zijn Naam leugens (Jer.14:14).
- Ze leren afval van de HERE, om de Baäl te dienen bijvoorbeeld (Jer.23:13; 29:32; vgl. Deut.13).³⁰

Deze kenmerken zijn nauw verwant met elkaar en overlappen elkaar ook gedeeltelijk. Ze kunnen globaal ingedeeld worden in twee groepen: de levenswandel van de profeet en zijn boodschap.

De genoemde criteria kunnen niet altijd direct uitsluitsel geven. Het criterium van de uitkomst van een profetie geldt vooral de voorzeggingen op korte termijn. De heilsprofetieën over de eschatologische toekomst zijn nog niet te toetsen.³¹ Het is wel zo dat de status van een profeet kan blijken uit vervulde profetieën, waardoor er ook geloof komt in de boodschap op langere termijn. Het aanwezig zijn van een persoonlijke roeping door de HERE zal ook niet altijd direct vast te stellen zijn geweest. En niet alle valse profeten vertonen immoreel gedrag. Er zijn wel kenmerken die heel duidelijk als criterium kunnen gelden, zoals het brengen van een boodschap die strijdig is met de Thora. In uitzonderlijke gevallen bevestigde de HERE zelf wie een ware of valse profeet was. Hij toonde op de Karmel tegenover het volk en de Baälpriesters de status van Elia.

We kunnen concluderen dat er harde en zachte criteria zijn om ware van valse profetie te onderscheiden. Het feit dat niet alle criteria even hard zijn, bevestigt dat het voor de toenmalige hoorders niet altijd gemakkelijk zal zijn geweest om te onderscheiden. Jer.23-29 illustreert dat heel duidelijk. De canon laat er echter geen onduidelijkheid over bestaan wie ware en valse profeten waren. In hoeverre we dat aanvaarden, is een kwestie van geloof.³²

6. *Moderne opvattingen over ware en valse profetie*

Het principiële (canonieke) criterium in het onderscheiden van de profeten is of zij werkelijk de stem van de levende God hoorden. De laatste twee eeuwen zijn er steeds meer theologen die menen dat dit niet het geval is geweest ('God spreekt niet tot mensen') en dat de criteria

³⁰ Vgl. voor de criteria ook Osuji, 370-383. Overigens behandelt hij slechts Jer.26-29 en niet Jer.23.

³¹ Hermisson, 136.

³² Epp-Tiessen, 37.

vooral in de menselijke sfeer gezocht moeten worden.³³ In het onderzoek naar ware en valse profetie tekenen zich daarom globaal twee lijnen af: auteurs die het oordeel van de Bijbel accepteren, en auteurs die hierachter willen teruggaan en zich concentreren op historische, sociale, psychologische en culturele factoren.³⁴

In de loop der jaren hebben de onderzoekers zich eerst toegelegd op de persoon en het karakter van de profeet. Later kwam de nadruk te liggen op de boodschap van de profeet, met onderscheiding van de vormen en thema's. Nog later kwam de nadruk te liggen op de hoorders van de boodschap. Crenshaw³⁵ gaat er bijvoorbeeld van uit dat er geen objectieve criteria voor onderscheiding bestaan en dat de beoordeling door de historische context en de traditie of door de toenmalige hoorders bepaald werd.³⁶ Ook anderen menen dat een profeet alleen 'waar' was wanneer een bepaalde groep mensen die profeet als ware profeet beschouwde.³⁷ In feite heeft de huidige canon het selectieproces voltooid.³⁸ Als vals beschouwde profetieën werden niet opgenomen of in de Bijbelboeken als zodanig aangeduid. Ook Childs stelt dat het destijds niet vast te stellen was welke profeet betrouwbaar was, maar dat de canon de objectieve norm vastgesteld heeft. De geschiedenis heeft bewezen dat Jeremia een ware profeet was.

Brueggemann meent dat de profeten begaafde en getrainde retorici waren, die claimden dat hun woorden door de HERE aan hen toevertrouwd waren. Dit gebeurde om met autoriteit te spreken, aangezien hun gezag niet gedragen werd door een institutionele vorm. Profeten zouden met name op eigen conto gesproken hebben en hun woorden hadden een betrekkelijke waarde. Deze auteur gaat ervan uit dat het canoniseringsproces, waarbij vastgelegd werd wat de ware profeten waren, een bewust proces geweest is om het Jahwisme en zijn verdedigers te definiëren, waarbij Gods leiding niet uitgesloten is.³⁹

Ook Petersen legt de nadruk op het subjectieve aspect. De profetische literatuur is het product van creatieve sprekers en schrijvers die niet alleen beïnvloed werden door temporele gebeurtenissen maar ook door hun beeld van JHWH als een internationale alleenheerser en een diep geworteld geloof in Gods band met Israël.⁴⁰

Profeten van wie achteraf (in de canon) bepaald is dat ze vals waren, zouden zich meestal van geen kwaad bewust zijn geweest toen ze hun profetieën uitspraken. Verder staan er nog veel

³³ Het Rationalisme en het Deïsme hebben, ook via de Verlichting, een grote invloed uitgeoefend op de Bijbeluitleg in West-Europa. Zo zoekt J.G. Eichhorn rond 1817 de verklaring van de roeping van de profeet Jeremia in natuurlijke oorzaken. De profeet ervaart de rampen als straf van God en geeft dat op profetische wijze weer. Hij doet dat in de vorm van een 'Dichtung einer Unterredung mit Jehova'. De roeping is een dichterlijke reflectie op een innerlijk inzicht, maar komt niet direct bij God vandaan. Zie H.J. Kraus, 146-147. A. Kuenen is de eerste geleerde die vanuit rationalistisch gezichtspunt alle profetieën behandelt. Hij publiceerde in 1875 zijn tweedelige werk *De Profeten en de Profetie onder Israël*. Bij latere onderzoekers werkte dit door, al week men soms ook duidelijk af van dit uitgangspunt. Epp-Tiessen geeft een beknopt overzicht van theologen die zich vanaf 1930 tot heden met onderzoek op het gebied van ware versus valse profetie hebben beziggehouden.

³⁴ Epp-Tiessen, 35.

³⁵ Hibbard, 339; Moberly, 23; Crenshaw.

³⁶ Epp-Tiessen, 19. J. Hempel ontkende objectieve criteria. Het niet in vervulling gaan van een profetie zou deze niet vals hebben gemaakt maar de profeet uitgedaagd hebben zijn woorden bij te stellen. Hier wordt gefocust op de profeet als persoon. Volgens G. von Rad zou het waar zijn van een profetie afhangen van de historische context; de profetie moet passend zijn op het betreffende moment in de geschiedenis. Hier wordt gefocust op de inhoud van de boodschap zelf. Weer anderen gaan ervan uit dat het publiek bij conflicterende profetieën uitmaakte welke boodschap als waar beschouwd werd. Zie Brenneman, 1997, 84-93.

³⁷ Epp-Tiessen, 13.

³⁸ Vgl. over de vorming van de canon *SBOT 5*, Excurs 2, 'Canon'.

³⁹ Brueggemann, 629-631.

⁴⁰ Petersen, 44.

profetieën in de canon waarvan nog maar moet blijken of ze ware profetie zijn, namelijk of ze uitkomen.⁴¹

Recent heeft De Jong het concept van ware en valse profetie nog bekritiseerd: het past niet in het oude Oosten en ten aanzien van de profetische boodschappen is pas na verloop van tijd, bijvoorbeeld na de verwoesting van Jeruzalem, achteraf bepaald welke profeet gelijk had. Een profetie als die over een zeventigjarige ballingschap stamt pas uit de Perzische tijd. Daarom is het van belang de ontstaansgeschiedenis van de Bijbelboeken na te gaan. Voor de oudste boodschappen is de tegenstelling tussen ware en valse profetie volgens hem niet van toepassing.⁴²

Een andere moderne opvatting is dat profetieën niet zozeer als waar moeten worden beschouwd omdat ze in vervulling zullen gaan, maar dat ze bedoeld waren om aan te sporen tot bekering.⁴³ Het boek Jona zou op die reden ook opgenomen zijn in de canon. De HERE zelf blijkt immers ook van gedachten te kunnen veranderen. De boodschap had daarmee vooral betekenis in de eigen tijd van de profeet.

Als evaluatie van deze opvatting kan gesteld worden dat profetieën inderdaad meermalen een voorwaardelijk element hebben, maar profetieën worden ook vervuld wanneer er geen reactie van bekering volgt. In het boek Jeremia is de oproep tot bekering (bijv. 36:3) tevergeefs en dan komt daadwerkelijk de ballingschap. Het verschijnsel van voorwaardelijke profetie kan daarom niet als volledig verklaringsmodel dienen.⁴⁴

Het zal duidelijk zijn dat enige van deze moderne opvattingen geen of weinig waarde hechten aan het spreken van God zelf en de beoordeling vooral af laten hangen van de latere (subjectieve) tekst van de canon. Bij het geloof in de inspiratie van de profeten door God zelf en de betrouwbaarheid van de Schrift valt de beoordeling van ware versus valse profetie uiteraard anders uit dan bij een beoordeling van de Schrift als een menselijke traditie waarin God ter sprake komt.

7. Profetie in het NT en in de vroege kerk

Jeremia heeft veel geleden, hij werd gevangengezet en bedreigd met de dood. Veel profeten zijn negatief behandeld. Jezus heeft later ook tegen de Joden gezegd: 'Jeruzalem, Jeruzalem, u die de profeten doodt en stenigt wie tot u gezonden zijn' (Mat.23:37). Een ware profeet heeft het heil van de mensen op het oog, maar wordt meestal niet geëerd in zijn vaderland (Joh.4:44). Jezus zelf werd als profeet beschouwd (Luc.24:19; Joh.4:19), maar Hij was meer dan dat, Hij was ook de Zoon van God (Heb.1:1). Hij waarschuwde tegen het optreden van valse profeten (Mat.24:11) en zei: 'Wee u, wanneer al de mensen wél van u spreken: immers op dezelfde wijze hebben hun vaders met de valse profeten gehandeld' (Luc.6:26).

In het NT wordt ook gesproken over profeten in de christelijke gemeente, bijvoorbeeld Agabus (Hand.11:28; 21:10) en de dochters van Filippus (Hand.21:8-9). Paulus zegt ook dat sommigen tot profeten aan de gemeente gegeven zijn, op één lijn met apostelen, herders en leraars (Ef.4:11-12). Profetie wordt ook als een gave van de Geest gezien tot lering en

⁴¹ M.A. Sweeney stelt bijvoorbeeld dat waarheid van profetie een relatief begrip is. Daarom zouden ook de canonieke profeten later vals kunnen blijken te zijn (Epp-Tiessen, 33).

⁴² De Jong, 2012. Hij bekritiseert twee voorbeelden uit de Neo-Assyrische periode die door M. Nissinen aangehaald worden als voorbeeld van valse profetie. Tegenover de diachrone benadering van De Jong, waarbij de ontstaansgeschiedenis van belang is, staat de synchrone benadering van Osuji die de teksten in hun huidige samenhang wil lezen (85,396).

⁴³ Vgl. Hibbard, 357-358.

⁴⁴ Vgl. SBOT 9, Excurs 3, 'Uitleg profetieën', par. 2.3. Meermalen verwijzen profeten ook naar Gods berouw, bijv. Jer.26:19.

opbouw van de christelijke gemeente (1Kor.12 en 14). De gelovigen ontvangen zelfs een aansporing om te profeteren (1Kor.14:1,39).⁴⁵

Paulus roept op de profetieën niet te verachten (1Tes.5:20). De context van het werk van de Geest en het toetsen wijst in de richting van profetieën die in de gemeente uitgesproken worden, niet naar profetische woorden uit het OT.

Het verschil tussen de ons bekende Schriftprofeten in het OT en profetie in het NT is onder andere dat de Schriftprofeten in zekere zin een tijdloze boodschap hadden, terwijl de nieuwtestamentische gemeenteprofetie niet algemeen en leerstellig is, maar specifiek en praktisch van aard, gericht op de levenspraktijk van de gelovigen.⁴⁶ In die zin lijken de nieuwtestamentische profeten meer op het incidentele optreden van de profeten in de historische boeken; deze hadden ook een concrete boodschap in een bepaalde situatie. Er zijn ook geen nieuwtestamentische Schriftprofeten, uitgezonderd Johannes, de auteur van het boek Openbaring. De specifieke opdracht van Johannes is om de openbaring van Christus door te geven aan zijn broeders, de profeten (Op. 1:1; 22:6,9) en dit stelt hem boven en onderscheidt hem duidelijk van de andere profeten. Johannes staat inhoudelijk in de lijn van de oudtestamentische Schriftprofeten (inclusief Daniël), die profeteren over het einde van de wereld en de komst van het Koninkrijk van God.⁴⁷

Terugblikkend op het OT wordt de profetie die daarin voorkomt ook verbonden met de Heilige Geest die in de profeten was (1Pet.1:11; 2Pet.1:20). In het NT worden diverse malen dwaalleraren genoemd. Zij vertonen vergelijkbare kenmerken als de valse profeten in het OT: zij brengen leugens en ketterijen, leiden zelf een zondig leven, profeteren voor eigen gewin, misleiden de mensen, en spiegelen de mensen vrijheid voor (zie 2Pet.2).

Om ware van valse profetie te onderscheiden, vinden we in het NT tevens 'procedures'. Het gaat dan met name om de beoordeling door medegelovigen (1Kor.14:29; 1Tes.5:19-21). Jezus wees ook op de levenswandel om ware van valse profeten te onderscheiden (Mat.7:15-20). Moberly heeft ware versus valse profetie in de context van de hele Schrift (OT en NT) bestudeerd en komt tot de conclusie dat er stabiele, min of meer objectieve criteria gelden voor ware profeten, namelijk de morele integriteit van de profeet en een boodschap die zelfgenoegzaamheid en eigengerechtigheid aan de kaak stelt en oproept tot bekering en een rechtvaardige handel en wandel.

Ook in de vroege kerk kwamen er veel profeten voor. In de tweede eeuw is met name Tertullianus bekend om zijn waardering voor de gave van profetie. Hij ervoer de doorbraak van de geest van profetie als een verklarende en preciserende kracht van God, die de boodschap van de Schrift voor de kerk opnieuw actualiseerde.⁴⁸ Vandaar zijn sympathie voor de beweging van de Nieuwe Profetie (de zgn. Montanisten) als afscheidingsbeweging van de katholieke kerk. Het ging Tertullianus niet om voorspellingen of extatisch spreken, maar om toegepaste en geactualiseerde waarheid van de Schrift.⁴⁹

In de vroege kerk vinden we in diverse geschriften criteria om valse van ware profetie te onderscheiden:⁵⁰

- a. de leer die iemand verkondigt

⁴⁵ Vgl. Siebesma, 193-200 en uitleg 1Kor.14 in *SBNT*.

⁴⁶ Zie *SBNT* 1, Excurs 'Vroegchristelijke profeten', 138-139. De interpretatie en actualisering van profetieën in de gemeenschap van Qumran blijft hier buiten beschouwing.

⁴⁷ De apocalypiek is een speciale vorm van profetie. Zie hiervoor de bespreking van de boeken Daniël en Openbaring.

⁴⁸ Bakker, 52.

⁴⁹ Bakker, 182.

⁵⁰ Zie *SBNT* 1, Excurs 'Vroegchristelijke profeten', 137-138.

- b. het al dan niet in vervulling gaan van de profetie
- c. de levenswandel van de profeet
- d. het onderscheiden van de geest die in de profeet werkt.

De eerste twee criteria, de leer en de vervulling van de profetie, zijn ons bekend uit het OT, maar komen in de vroege kerk in de praktijk bijna niet voor omdat de profetieën niet op leerstellig vlak liggen en zelden een voorspellende inhoud bevatten. Het tweede en derde criterium kwamen we ook al tegen, hoewel het onderscheiden van de geest die in een profeet werkt in het OT nog niet zo naar voren komt. Het onderscheiden van geesten komt in het NT voor als gave van de Geest (1Kor.12:10). Met die gave kan ware van valse profetie onderscheiden worden.

8. Enige lijnen naar onze tijd

Uit de bespreking van ware en valse profetie hierboven kunnen verschillende lessen gehaald worden voor onze tijd. Dit betreft zowel het 'gewone' doorgeven van een boodschap op grond van de Bijbel als een vorm van profeteren.

- a. In de gemeente bestaat steeds het gevaar van een eenzijdige boodschap, om de hoorders naar de mond te praten en confrontaties uit de weg te gaan (1Kon.22:13). Paulus stimuleert Timoteüs om het Woord te preken en daarin te volharden, om te weerleggen, te bestraffen en te vermanen als dat nodig is (2Tim.4:2-3).
- b. Bij leidinggevend en ligt het gevaar op de loer van een verkeerde, zondige levenswandel die haaks staat op de goede boodschap die gebracht wordt (vgl. Jer.23). Tevens kan men de positie misbruiken voor eigen gewin, macht en verrijking. 'Zij zullen u door hebzucht met verzonnen woorden uitbuiten' (2Pet.2:2-3).
- c. Dwaalleraren in de kerk vormen een actuele vorm van valse profetie. Petrus schrijft: 'Maar er zijn ook valse profeten onder het volk geweest, zoals er ook onder u valse leraars zullen zijn, die heimelijk verderfelijke afwijkingen in de leer zullen invoeren. Daarmee verloochenen zij zelfs de Heer, die hen gekocht heeft' (2Pet.2:1).
- d. Eigen gedachten en overtuigingen kunnen (psychologisch) verward worden met het woord van de HERE.
- e. Profetische prediking stelt maatschappelijke misstanden aan de kaak, zoals armoede, uitbuiting, sociaal onrecht, lastering van Gods Naam. Het is soms nodig tegen de gewoonten van een cultuur in te gaan, net als de profeten in het OT deden.
- f. Jezus heeft ons gewaarschuwd dat er in het laatste der dagen valse christussen en valse profeten zullen opstaan, die grote tekenen en wonderen zullen doen, zodat zij als het mogelijk was, ook de uitverkorenen zouden verleiden (Mat.24:24). Dat wonderen en tekenen plaatsvinden, vormt dus geen bewijs dat de woorden die gesproken worden ook daadwerkelijk van God komen (Deut.13:1). Een wezenlijk kenmerk van valse profeten en christussen is misleiding.

Het toetsen van profeten was in de tijd van het OT en NT meermalen moeilijk en dat is in onze tijd niet anders. Niet alle criteria zijn waterdicht of direct toepasbaar. Het gebed om verlichting door de Heilige Geest blijft van belang. Omdat de Here Jezus gezegd heeft dat Hij de goede Herder is, is het belangrijk zijn stem te leren kennen. Schapen volgen niet de stem van een vreemde herder, omdat ze die niet herkennen. Wie luistert naar Jezus' stem en die gehoorzaamt, gaat de goede weg (Joh.10:1-6). Daarbij is de context van de gemeente belangrijk, omdat daar de Geest woont en de gave van het onderscheiden van de geesten aanwezig is. Zo worden al te individuele beslissingen voorkomen.

Literatuur

- Bakker, H.A., *'Ze hebben lief maar worden vervolgd'. Radicaal christendom in de tweede eeuw en nu.* Zoetermeer: Boekencentrum, 2005.
- Brenneman, J.E., *Canons in Conflict: Negotiating Texts in True and False Prophecy.* Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Brenneman, J.E., 'True and False Prophecy', in: M.J. Boda & J.G. McConville (eds.) *Dictionary of the Old Testament Prophets*, Nottingham: IVP, 2012, 781-788.
- Brueggemann, W., *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy.* Minneapolis: Fortress Press, 1997, 2005.
- Childs, B.S., 'True and false prophets', in: *Old Testament Theology in a Canonical Context*, 133-144. Philadelphia: Fortress, 1985.
- Crenshaw, J., *Prophetic Conflict: Its Effect upon Israelite Religion.* BZAW 124. Berlin: De Gruyter, 1971.
- Epp-Tiessen, D., *Concerning the Prophets: True and False Prophecy in Jeremiah 23:9-29:32.* Eugene: Pickwick, 2012.
- Hermisson, H.-J., 'Kriterien »wahrer« und »falscher« Prophetie. Zur Auslegung von Jeremia 23,16-22 und Jeremia 28,8-9', *ZTK* 92 (1995) 121-139.
- Hibbard, J.T., 'True and False Prophecy: Jeremiah's Revision of Deuteronomy', *JSOT* 35 (2011) 339-358.
- Hilber, J.W., 'The Culture of Prophecy and Writing in the Ancient Near East', in J.K. Hoffmeier & D.R. Magary (eds.), *Do Historical Matters Matter to Faith?*, Wheaton: Crossway, 2012, 219-241.
- Jong, M.J. de, 'The Fallacy of 'True and False' in Prophecy Illustrated by Jer 28:8-9', *Journal of Hebrew Scripture*, 2012. http://www.jhsonline.org/Articles/article_172.pdf
- Kitchen, K.A., *On the Reliability of the Old Testament.* Grand Rapids: Eerdmans, 2003.
- Kraus, H.J., *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten Testaments.* Neukirchen: Neukirchener Verlag, 1982³.
- Manahan, R.E., 'A Theology of Pseudoprophets: A Study of Jeremiah', *Grace Theological Journal* 1 (1980) 77-96.
- Moberly, R.W.L., *Prophecy and Discernment.* CSCD 14. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Nissinen, M. e.a., *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East.* Atlanta: SBL, 2003.
- Nissinen, M., 'Das kritische Potential in der altorientalischen Prophetie', in M. Köckert and M. Nissinen (eds.), *Propheten in Mari, Assyrien und Israel.* FRLANT. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, 1-32.
- Osuji, A.C., *Where is the Truth? Narrative Exegesis and the Question of True and False Prophecy in Jer 26-29 (MT).* BETL 214. Leuven: Peeters, 2010.
- Petersen, D.L., *The Prophetic Literature: An Introduction.* Louisville: Westminster John Knox Press, 2002.
- Siebesma, P.A., 'De Heilige Geest en de gaven in het leven de gelovige' in R.J.A. Doornenbal en P.A. Siebesma (red.), *Gaven voor de gemeente. Over het werk en de gaven van de Heilige Geest*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2005, 178-211.
- Stökl, J., *Prophecy in the Ancient Near East. A Philological and Sociological Comparison.* Leiden: Brill, 2012.
- Thompson, J.A., *Jeremiah.* NICOT. Grand Rapids: Eerdmans, 1980.
- Verhoef, P.A., 'Prophecy' in *NIDOTTE* 4, 1067-1078.

Zie ook 'Websites Jeremia' op www.studiebijbel.nl.